

Jonas KLIMAVIČIUS

SIRGALIUS, AISTRUOLIS, MÉGÉJAS, FANAS

Jau ne nuo vakar kai kas abejoja žodžio *sirgalius* gerumu – jo lietuviškumu, reikšmės tinkamumu. Čia nemažai nežinios, mąstoma paviršutiniškai, daroma apgraibomis, pilasi įvairių pakaitų – darosi neaiškus, neracionalus marginys. Todėl seniai laikas išsiaiškinti nudugniai, aptarti ir *sirgaliaus* sinonimų ar konkurentų tinkamumą.

Kad *sirgalius* yra rus. *болельщик* vertinys, dar nėra jo netinkamumo įrodymas. 1954 m. DŽ₁ jo dar nėra. Lietuvių kalbos instituto Terminologijos komisijos 1958 m. liepos 25 d. Protokole Nr. 34 užfiksuota: *болельщик* – *sirgalius*, *sirgčius* (dalyvavo V. Kazakevičius, A. Kučinskaitė, V. Labutis, Ch. Lemchenas, J. Macaitis, A. Pranskėtis). Tačiau 1959 m. STŽ₁ *болельщик* yra *aistruolis* (sporto entuziastas). Vis dėlto tada *aistruolis* nepaplito. 1972 m. DŽ₂ yra ir *sirgalius* 1. „kas nuolat serga, sirguliuoja“, 2. „aistringas sporto varžybų stebėto, sporto entuziastas, aistruolis“, ir *aistruolis* „kas turi kam aistrą; entuziastas, sirgalius“; ir net žodžio *entuziastas* „žmogus, kūpinas entuziazmo, pagautas kurios nors idėjos; užsidegėlis“ vienintelė iliustracija yra: *sporto entuziastas* (šis junginys yra *sirgaliaus* 2. aiškinimo sinonimas, o pats *entuziastas* – *aistruolio* aiškinimo sinonimas). LKŽ XII, nepateikdamas jokių šaltinių ir jokių vartosenos pavyzdžių, remiasi 1972 m. DŽ₂: *sirgalius* 1. „kas dažnai serga, pasiliogyęs“, 2. „aistringas sporto varžybų žiūrovas, aistruolis“. Iš dvikalbių žodynų tik 1967 m. RLKŽ₁ I *sirgalių* ignoruoja: *болельщик* – *aistruolis*, *sporto rungtynių мегéjas*. Kiti rūpestingai sudeda abu – ir *sirgalių*, ir *aistruolių*, norminti nesiima. Beje, kai kas daro labai apdairiai: *sirgalius* – *болельщик* (sporto aistruolis), o *aistruolis* – *страстный человек* LRKŽ₁, vadinas, *aistruoliui* pripažystama platesnė reikšmė. Netgi menamasis *aistruolio* autorius¹ (iš tikrujų gal tik atgaivintojas) pirmenybę teikia *sirgaliui*: *болельщик* šnek. – (*sporto*) *sirgalius*, *aistruolis* RLKŽ₂ I.

---

¹ Žr. Sabaliauskas A. Iš kur jie? V, 1994. P. 11.

Vartojamas daugiausia buvo vien *sirgalius*. Žinoma, būta ir pamurmėjimų, net sporto veikėjų, tik nelabai rimtų, silpnai pagrįstų, kaip antai: „Ar ne laikas mūsų žiūrovui suteikti kur kas garbingesnį [nei *sirgalius* – J. K.] vardą: mégėjas, gerbėjas, vertintojas, specialistas. Na, o kol kalbininkai pasiūlys išradingesnį vardą, mes pasitenkinsim ir senuoju“ Šv 1981 3 27. Vis dėlto būdinga, kad *aistruolis* vietoj *sirgaliaus* nesiūlomas.

Sirgalius – vertinys. Bet grįžkime į lietuvių kalbą ir pradékime nuo žodžio *sirgti*. LKŽ XII *sirgti* 2. prk. „rūpintis, sielotis“ labai gausiai iliustruojama iš vi su tam i u: *Kitas kas čia sirgs dėl tavo vargų Taurāgnai. Nesirk ne savo reikalais Kvėdarna. Ką jūs sergat apie man'*, žiūrékit savę[s] Alantą. *Savos bédos tau ne galvoj, tu tik svetimom sergi Skudutiškis. Mes dabar tuo vienu sergam, kaip geriau išmokyt vaikus Marijámpolē. Mama daba[r] pradéjo sirgt su tom bulbém Skaisgirys. Kad ko nér, vis jo galva serga Mielagénai*. Yra čia ir Jono Jablonskio sakinys: *Be reikalo taip sergi mumis*. Nejdėta Kazimiero Būgos: *Mat, kiti mano prieteliai, prof. kun. A. Dambrauskas, prof. kun. P. Būčys, kun. J. Tumas (Vaižgantas), buvo aptikę, kad man rūpima kalbos dalykų, kad jais manęs net ir sergama* K. Būg RR III 10. Šitai ne kartą kartojo ir K. Būgos tyrinėtojai, pvz.: *patyrę, kad Būgos sirgte sergama kalbos dalykais* Z. Zinkevičius ir J. Kabelka, – K. Būg RR I 25.

Tarmėse panašiai vartojama ir *apsirgti, persirgti*. *Turtu Normantas né karto nebuvo taip apsirgęs, kaip dukart meile Vaižgantas. Bédos kaip ir kvarabos (ligos): vieną persirgai - kita užpuola Uteną. Persirgom bylą, dabar bus lengviau Dūsetos. Pasitaiko ir ypatingesnių vartosenos atvejų: Mūs Ona Petru serga* (patinka Petras) Ālovė. Reti daiktavardžiai *sirgutė, sirgulėlė* reiškia „širdgėla“. Yra ir dar labiau nutolusių reikšmių – *apsirgti* „aptvarkyti kitų reikalus, apžiūrėti“: *Tu visus apsergi Taurāgnai; atsirgti „atkenteti“: Pasikarščiavau, pasiskubinau, paskui reikėjo atsirgt Vabalniňkas; „su vargu atsilyginti“: Užu šituos grūdus aš jam atsirgau: ir talkoj buvau, ir bulbas kasiau Taurāgnai.*

Šitokios *sirgti kuo?* ir *dėl ko?* vartosenos iš raštų, be J. Jablonskio, K. Būgos, Vaižganto, yra daug rimtų, senesnių ir naujų. Antanas

Jasmantas (filosofo Antano Maceinos poetinis slapyvardis) apie 1942 m. eiliavo:

*Tu girdei žirgą iš rieškučių
Po lauko ąžuolu senu
Ir nejutai, kaip vėjas pučia
Gyvačiukes aksomo garbanų*

---

*Tu girdei žirgą iš rieškučių...
Ir aš dabar tavim sergu:
Man tavo juoką vėjas pučia
Ir dundesj sidabro pasagų*

A. Jasm P 36

1948 m. Juozas Lukša (Skrajūnas, Daumantas) rašė: *Jų atvykimas [i Lietuvą] išsprendė ryšio su užsieniu problemą, o ja esamoji krašte rezistencija sirgo nuo pačių [pirmųjų] judėjimo dienų KB 1995 4 68.* Meilė Lukšienė rašo: *skubėjo gyventi, versdamiesi per galvas, sirgdamis visuomeniniais rūpesčiais* J. Būt VKB 81. *Nerimu jūros sergu* J. Kant KR 9, – posmuoja poetas. Pavyzdžių iš periodikos taip pat nestinė: *Dangumi jis sirgo nepagydomai* T 1981 17 4. *Vokiečiai tiesiog serga darbu* LA 1997 22 27. *Visiems blogiems perėjūnų tikslams gali sutrukdyti vienut vienutėlė galva, serganti už savo įmonę* LA 1997 37 9. *Direktorius bendrovės reikalais neserga, jam labiau rūpi kiti dalykai* LA 1996 219 9. *Meras, vicemerė „serga“ dėl kultūros reikalų* LA 1996 65 17.

DŽ₁, neišskirdamas reikšmės, pateikia: *Tu manimi nesirk* (nesirūpink). DŽ₂ išskiria – *sirgti* 2. prk. „rūpintis“, DŽ₃ – 2. prk. „rūpintis, sielotis“: <...>, 3. prk. „aistringai ką palaikyti“: *Sirgti už „Žalgiri“*.

Toliau sistemiškai eina *Liga* – pirmiausia iš tarmių. LKŽ VII *Liga* 2. prk. „rūpestis, bėda“: *Oi tu mano liga* (sako tėvas apie savo vaiką, dėl kurio turi daug rūpesčių)! Krosnà. // „sunkumas, nemalonus dalykas“ Raséiniai, Ėriškiai. Δ *savo liga sirgti* „savo rūpesčiais sielotis“: *Kožnas* (kiekvienas) *savo liga serga* Tauragnai; *svetimo liga sirgti* „kito kieno rūpesčiais sielotis“: *Ko tu sergi svetima liga?* Anykščiai; *viena liga sirgti* „tuo pačiu, kaip ir kitas, rūpesčiu gyventi“ A 1883 72.

Iš rimtų raštų: *pats „Aušros“ sužadintas, esu raginės kiek ir kitus žiūrėti „Aušros“ akimis į Lietuvos dalyką, skelbtį jos skelbiamą evangeliją Lietuvos jaunuomenėje, esu kiek jos „liga“ sirgęs J. Jabl R I 249. Kai kurios gimnazijos tiesiog „sirgo“ gera prasme, sakau, sirgo literatūrine liga Kazys Bradūnas, – Snt 1991 R 108. <...> pirmiausia susergama poezija, paskui proza ir tik vėliausiai – dramaturgija, tarisi senatvės liga Viktoras Miliūnas, – Nkn 1968 2 5. Sako, naktį sapnuojantis Lietuvą, o dieną apie ją galvojantis. Jis serga savo žemės liga KV 1992 33 3. Neužmirština ir karštligė 3. prk. „veiklos įkarštis, skuba, karštymetis“ DŽ₃.*

Sistemą išbaigia *už(si)krēsti*. LKŽ VI užkrēsti 8. prk. „perteikti kam savo nuotaiką, būdo ypatybes...; persiduoti kitam, apimti kitą (apie nuotaiką, polinkį)“: <...> // *Kaip užkrečiami yra skurdas ir ligos, taip pat yra be galio užkrečiamas juokas ir linksmumas Jonas Jablonskis. Jo linksmumas užkrėtė visus Juozas Balčikonis.* // refl.: *Pamačiusios mano suknelę, visos užsikrétė: žiūriu – visos taip pat pasisiuvusios Upytė. Ir mums reikia saugotis neužsikrēsti melagyste Jonas Balvočius-Gerutis.* Iš dabartinių raštų: *R. Ramunienė sugebėjo taip užkrēsti meile prancūzų kalbai, kad netverdavome laukdami jos paskaitą LA 1997 108 14. Užsikrētės archeologinių ieškojimų liga, <...> atsidėjęs rinko akmens įrankius Z. Kos LŽ 54. <...> meile vaikams ji užsikrétė nepagydomai. Gera tokia „liga“ TMkt 1968 18 1. Tada ir užsikrétė teatru LA 1997 100 27.*

Žinoma, pasitaiko ir nestilingo, neskoningo vartojimo: *Kada ir kaip Jūs tapote ramybės drumstėju ir užsikrētete Oginckiais, kitomis keistenybėmis?* LA 1995 107 12. Kai kas yra okazionalizmų lygio: *perduoda padėkos ženkla „rankinio ligoniui“* LA 1996 237 19.

Tačiau apskritai žodžio *sirgti* perkeltinė reikšmė yra labai plati, dėsninga. Ir sporto srityje ji dvejopa – čia irgi skiriiasi *sirgti kuo?* ir *už ką?* Plg.: *Vaikinai po šių rungtynių tiesiog susirgo stalo tenisu* Šv 1968 3 20. *Olandija* masiškai „serga“ greituoju čiuožimu Sp 1968 33 4. Ir: *Tada kaip tik Spaskis žaidė su Fišeriu, aš sirgau už Spaskį* LA 1996 24 19. Kartais net pažaidžiama tiesioginės ir perkeltinės reikšmės priešprieša: *Žiūrovas 61 metų, 1973-aisiais persirgęs miokardo infarktą, už Kauno „Žalgirį“ „serga“ 30 metų* M ir T 1975 8 57.

Ir *sirgalis* vartoamas ne tik sporte: *politikos sirgalis* LA 1996 219 5, *LTV sirgalis* LA 1996 20 14, Jurgis Kunčinas, [poezijos] *eilių sirgalis* Kr 1995 1-3 97, Vytautas Rubavičius, [pypkiavimo] *sirgaliai* LA 1997 103 20. Pagrindinių *sirgaliaus* vartotojų šitas dvilypumas irgi gal kiek suvokiamas, nors junginys *sporto sirgalis* nevartoamas.

Tiesiogine reikšme tarmėse ir žodynuose bei raštuose vartoama ar vartota daugybė, bet paprastai retų veikėjo pavadinimų: *sargalius* Žvr, Skr, NdŽ, *sargalis* BŽ 598, Rtr, NdŽ, *sargulys* J, *sarguolys* Blv; *sēgalis* Sd; *sirgalis* DŽ₂, *sīgėlis* „kas yra sirges“ (*Būk tu sirgėlis, būk nesirgėlis – vis tiek mirsi* Sb), *sirguolis* tsp, *sirgalynė* Grž, *sirgčius* Vlk, *sirglys* Lk, Ser. Visi jie yra daugiau ar mažiau menkinamosios reikšmės, o ne tik *sirgalis*, *sargalius*: menkinamąjį reikšmę su teikia ne priesaga *-alius*, ją turi pats dalykas – dažnas sirgimas, greitas susirgimas, nesveikata. Ne *miegalius* yra menkinamas, o jau pats ilgas miegojimas. Bet ar yra menkinamosios reikšmės *gyvūnai – žiemės miegaliai* M ir G 1983 4 17, jei jų tokia fiziologija, prigimtis? O *nemiegalius*?! Juk ir priesagos *-ėlis* panašių vedinių dalis yra menkinamosios reikšmės – *apkiautėlis*, *ištirkėlis*, *nebrendėlis*, bet kai kurie „visada ar bent dažnokai neturi menkinamosios reikšmės: *numirėlis*, *pabėgėlis*, *padegėlis*, *paskendėlis*, *pavargėlis*, *pražuvėlis*, *suaugėlis*, *pasiryžėlis*, *pasišventėlis*, *persikėlėlis*“². Jei nebūtų neutralios (ar neutralesnės) reikšmės žodžio, gal *sirgalis* 1. ir neturėtų menkinamosios. Kai yra neutralus *ligonis*, kiti tos šaknies pavadinimai yra menkinamieji – *ligāšas* Krš, *ligāsius* Škn, Šl, Kair, × *ligaskà* Klov, Sdb, *ligāšninkas* Ps, Paj, *ligizà* „paliegėlis“ Lzd, *ligočas* J, *ligošius* Ds, *liguiša* Grš (LKŽ VII).

Kadangi *sirgalis*, nors sisteminis, reikalingas, yra vertinys, įdomu pažvelgti į šaltinį. 1935 m. D. Ušakovo „Aiškinamasis rusų kalbos žodynas“ *болеть* reikšmę „проявлять сострадание, скорбеть, заботиться“ pateikia kaip pasenusią, tik junginys *болеть душой* – ne pasenęs. 1948 m. akademiniame didžiajame „Dabartinės rusų literatūrinės kalbos žodyne“ *болеть* reikšmė „испытывать мораль-

---

² Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965. T. 1. P. 318.

ные страдания; беспокоиться, заботиться о ком-, о чем-нибудь“ – be jokios pažymos, o 1957 m. 4-tomiame „Rusų kalbos žodyne“ *болеть* reikšmė „испытывать тревогу, беспокоиться; страдать“ pateikiama kaip perkeltinė, jos atspalvis „остро переживать <...> в состязаниях“ – каип šnekamosios kalbos faktas. *Болельщик*, „Dabartinės rusų literatūrinės kalbos žodyne“ vertinamas kaip prastaš-nekės naujadaras (нов. в просторечии), aiškinamas – „шутливое прозвание страстного наблюдателя спортивных состязаний, „болеющего душой“ за участников“, tačiau laikui bėgant reikš-mės démuo „juokingas“ nukrito – „Rusų kalbos žodyne“ ir S. Ože-govo „Rusų kalbos žodyne“ (1989 m. leid.) *болельщик* jau aiškina-mas be „шутливое“ ir vertinamas kaip šnekamosios kalbos žodis.

Aistruolis iki pat pastarojo meto buvo visai knyginis žodis – tik retkarčiais ji pavartodavo koks retesnio žodžio mēgėjas: *Aistruoliams vadovavo savi dirigentai* N 1971 8 57, Kęstutis Andziulis. Gyvo jo nesu girdėjės. Priežastys aiškios: 1) *sirgalius* – vis dėlto priprastas žodis, 2) *aistruolis* neturi jokios atramos gyvojoje kalboje, kaip kad turi *sirgalius* (apie *aistruolio* nepageidautinas gyvosios kalbos aso-ciacijas – paskui). Tiesa, žodis *aistringas* paskutinių kelių dešimtme-čių bendrinės kalbos vartosenoje paprastai buvo teigiamas, pvz.: *aist-ringas kovotojas* DŽ₃, *aistringas futbolo mēgėjas* Šv 1980 22 30. Ta-čiau niekas nebuvo užmiršęs ir žemų *aistrų kurstymo* LA 1993 56 7, mažai kas buvo girdėjė apie *tauriąsias aistros*. *Seniau ponai niekino mokslą*. Vietoje septynių laisvųjų menų, jiems rūpėdavo septynetas tauriųjų aistrų: *jojimas, plaukimasis, šaudymas iš lanko, fechtavimas, medžioklė, šachmatai ir eileraščių rašymas, <...>* S. Mark NN 133. Dar retesnė, individualesnė kokia *grakšti aistra*: *Ne patyrimo vai-siai, bet pats patyrimas yra tikslas...* Visada degti kaitria, tauria liepsna, išlaikyti šitą ekstazę – štai gyvenimo sékmė... Viskas tirpsta po kojo-mis, tad geriau vytis grakščią aistrą... kuri aukštame danguje minutė-lei išlaisvina dvasią ir sujudina jausmus KB 1993 1 55 (vertimas). Šiaip matom visą *aistrų* skalę nuo *automobiliomaniškos aistros* Šv 1975 23 18 iki *knygų medžiojimo aistros* KB 1993 1 39. Retkarčiais kas bando *aistrą* gretinti su *hobiu*, bet vargu tikslingai: *Italijos kara-*

Ius buvo aistringas kolekcionierius – numizmatas: jis rinko visų krašty monetas. Žinodamas tą karaliaus hobby (aistą), Klimas padovanojės karaliui Lietuvoje kursuojančių monetų rinkinį T ir N 1994 6 7. Kultūrinis aistringumas išlaiko savo pozicijas: Multimilijonierius [Sorosas] gyvena paprastą gyvenimą ir yra žinomas kaip aistringas filosofas LA 1993 148 7; aistringas keistų, nenaudingų, bet gražių dalykų rinkėjas LA 1993 117 9.

Žingsnis nuo bendrinės kalbos žodžių *aistra*, *aistringas* iki *aistruolio* semantikos ir pragmatikos yra labai didelis, staigus. Nereikėtų nei spėlioti, nei jaudintis, kaip priimamas toks *aistros* vartojimas: *Futbolas – nacionalinė brazilių aistra* T 1980 138 4. *Futbolas – milijonų aistra* (Rimo Mackevičiaus knygos – „Vyturys“, 1990 – pavadinimas). Tačiau sporto *aistruolis* – anaiptol ne tas, kuris nešvilpia ir neišdarinėja kvailysčių, plg.; *tribūnose jau kilo peštynės tarp temperamentingų abiejų komandų aistruolių* T 1990 105 4; *užmuštas vieninas aistruolis* KmT 1988 93 4. *Ji suspardė ir apdaužė kumščiais įsi-audrinę futbolo aistruoliai* LA 1996 164 19. *Susimušė karštakošiai „Žalgirio“ aistruoliai* LA 1997 39 18. Štie *aistruoliai* čia nedviprasmiškai siejami su žemomis *aistromis* (o ne su sporto tauria *aistra*): *Šiaip taip apraminusi aistras, policija turėjo evakuoti aistruolius iki kelty, vykstančių į Angliją* LA 1995 33 19. *Bet aistros įsiliepsnojo ir aikštėje, ir tribūnose. <...> nė vieno pareigūno prie svečių aistruolių sektorius jau nebuvo. Aistros nerimo ilgai. Prie persirengimo vagonelių vietiniai aistruoliai reikalavo „Resepovo galvos“* LA 1995 160 26.

Žinoma, nereikėtų manyti, kad tai negali būti būdinga *sirgaliam*. Pvz.: *Kai aikštėje vyksta atkakli kova, tribūnose aistros liejasi per kraštus, sirgaliai net kumščiais ima aiškintis, katra komanda stipresnė* LA 1995 24 18. Apskritai įmanu gana išradingai sužargoninti visą grupę sporto terminų, pvz.: *Didžiausia ir pavojingiausia Europoje turgaviete laikomas Varšuvos Liudvies Lenkijos 10-mečio stadionas. Čia, kalbant sportiniais terminais, kasdien susirenka apie 50 tūkstančių „sportinių“ – prekeivių ir „atstruolių“ – pirkėjų. Kaip nurodo vietos statistika, daugiausia jų atvyksta iš Rytų – <...>. Atvykusiuosius pirmiausia pasitinka nacionaliniai „tiesėjai“ –*

reketininkai. Kiekvienas iš jų aptarnauja tik savo „komanda“. <...> Jūsų tyko „krepšininkai“. <...> Jie savo „aukas“, dažniausiai moteris, gali sekoti valandų valandas, laukdami, kol bus neatsargiai padėtas krepšys. Moteriai užsižiūrėjus į pirkinių, jos krepšys atsiduria kitame, didesniame krepšyje LA 1994 157 10.

Aistruolis, pirma negu paplito sporte, labai greitai atitrūko nuo jo: senų daiktų aistruolis L ir M 1971 10 10, aviacijos aistruolis T 1981 239 4, senųjų kultūrų aistruoliai N 1981 10 58, estrados aistruoliai KB 1983 3 9, muzikos aistruolis KmT 1987 22 3, „heavy metal“ aistruoliai L ir M 1988 16 4, filmo aistruoliai ŠA 1991 31 4, kompiuterinių žaidimų aistruoliai T ir N 1994 6 4. Tada ir pagrindinis semantinis variantas kartais pasakomas su objektu – *sporto aistruoliai* T 1984 193 4, nors jis tiek viršija visus kitus, kad to pažymинio nėra reikalingas, nebent nurodančio sporto šaką – *futbolo aistruoliai, krepšinio aistruoliai*. *Aistruolis* kartais ir nesiejamas su įvardijamu aistros objektu: *Visaip tebevartalioja, tebesvarsto jos projektą profesionaliai, neva profesionaliai ir šiaip kiti artistuolių turj, tiesa, tam aspiracijų KV 1990 47 2. Apie N pomėgį bei igūdžius žvejoti būtų galima kalbėti ir kalbėti. Aistruolis, profesionalias LA 1997 200 27. Televizija transliavo šventas mišias, o ištroškė šventės džiaugsmu pasidalinti aistruoliai, nepaisydami siautulingo vėjo ir šlapdribos, rinkosi ant Juozapinės kalno ridenti margučių Gkr 1989 13 3.* Labai retai pasitaiko sakinių, kur objekto nė numanomo nėra: *Rodės, dar truputį – ir mestels kuriam žavingam lietuviųčiui čigonė artistuolių kerinčią rožę L 1995 36 4.* Retkarčiais *aistruoliui* teikiama netgi labai teigiamą prasmę: *Jos [istorijos] numylėtiniai yra aistruoliai, besaikiai, mintim ir žygiai besiveržią į nuotykius* Š. Cveig ERTT 17. Tačiau netrūksta neigiamo vertinimo: *Su neslepiama panieka žvelgia į futbolo ir estradinės muzikos aistruolius* KmT 1987 22 3. *Ką gi, tik šitokio „balzamo“ ir reikėjo papilti aistruolių miniai...* LR 1990 157 3. *Dabar „politiiniai artistuolių“ išsikvėpė ir galime dirbtį kultūrinį tautinį darbą* LA 1996 158 11. <...> *išsiblaškę, žavūs, poetiškai nusiteikę Vakarų kairuoliai bučiuoja į lūpas „pažangujį“ terorizmą. Iš kur tiek aistruolių?*

Iš kur tiek sentimentų žmogžudžiams, vienu demagogišku kvyktelėjimu atremiantiems visus kaltinimus? Dnvd 1997 19 5. *Iš tikrujų nuotraukoje matome <...> nukentėjusį nuo įnirtusių „Jedinstvos“ aistruolių* T 1990 95 4. <...> partijos aistruolis Albertinas LA 1995 55 5. Netgi ir tikras kalbos grynininkas kartais papeikia *grynumo aistruolių* GK 1992 8–9 13.

Labiausiai reikia neužmiršti, kad dar ir tarmės gyvos ir ką jose *aistra* reiškia. LKŽ I₂ *aistra* 1. „stiprus patraukimas prie ko nors, geidulys, aikštis“: *Aistra užėjo jam širdy, t.y. noglas* (staigus; smarkus) *pageidimas* J. *Gali suvaldyti savo aistras* Trg. <...>. 2. „pasiutimas, patrakimas“: *Šuniui užėjo aistra* Ms. Šts. *Kad užeina aistra, tai plėšo, drasko ir namiškius* Brs. / *Gyvolinė aistra (bégimosi laikas)* antéjo J. Jabl. LKŽ I₁ reikšmių tvarka priešinga, be to, kiek skiriasi ir aiškinimas – 2. „geidulys, aikštis, karštis, ūpas“. Dar atkreiptinas dėmesys į veiksmažodžių *aistruotis* 1. „lakstytis“: *Kalė aistruojasi* Šts. Ir DŽ₃ *aistra* 1. „stiprus patraukimas, geidulys“: *Atšalo aistra. Liepsninga, pražūtinga, žalinga, nenugalima aistra. Valdyti aistras. Duoti valią aistroms.* 2. žem. „pasiutimas, patrakimas“ [DŽ₁ ir DŽ₂ – „patrakimas“]: *Šuniui aistra užėjo.* Dvasingumu čia nekvepia... Nelabai ką keičia net „Psichologijos žodynas“ (V., 1993): *aistra* (rus. *страсть*, angl. *passion*) – „stiprus, pastovus, visą žmogaus asmenybę apimantis jausmas, kuris kreipia visus žmogaus siekius ir jėgas į vieną objektą. <...>. Aistrą gali sukelti kūniški potraukiai, pažiūros, idėjos; aistra gali būti ir patologinės kilmės (pvz., dėl asmenybės paranojinio vystymosi). <...>“. Taigi pavartojoamas *aistruolis* ir šitaip: *Degančių aistruolių, besimylincių kiek-vieną dieną, tarp jaunimo yra 2,8 proc.* R 1990 272–275 31.

Toks ir yra tikrasis, pirmykštis *aistruolis*, lietuvių leksikografijoje bene pirmą kartą fiksuotas 1929 m. Klaipėdoje išleistame dideliame A. Šolco ir J. Talmanto „Deutsch-litauisches Taschenwörterbuch“ – kaip vok. *Wollüstling* atitikmuo. Šitą dalyką dar 1974 m. yra nurodės Raineris Eckertas, LKŽ I₁ neradės *aistruolio*, Aleksandro Kuršaičio žodyne nurodomo iš A. Šolco ir J. Talmanto žodyno³. Gilinantis į

---

³ E c k e r t R a i n e r. Zur Entwicklung der litauischen Literatursprache in der Sowjetepoche. – Beiträge zur Sociolinguistik. Halle-Saale, 1974. S. 131.

LKŽ šaltinių sprageles *Wollüstling* – *gašluolis*, *aistruolis* rastas ir vėlesniuose vokiečių-lietuvių kalbų žodynuose – V. Gailius ir M. Šlaža. Vokiškai-Lietuviškas žodynas. Klaipėda, 1932 [LKŽ turi santumpą – GŠ] ir Vokiškai lietuviškas žodynas / Naujai paruošė K. Alminas. K., 1943. Taigi 1955 m. *aistruolis* buvo pavartotas mažų mažiausiai ketvirtą kartą.

Štai kaip netikėtai *aistruolis* paseno 26 metais, pasirodė esąs dvi-prasmis ir per beveik 70 savo egzistavimo metų dar gal tik ieškės savo vienos. Mat, neapgalvotas gerokai prigijusio, sisteminio vertinio *sirgalius* peikimas ir nežinomo, bet paskui paaiškėjusio esančio dvi-prasmio *aistruolio* netikėtas kėlimas, pataikės kaip tik į tam tikrą kalbos įpročių pervartą laiką, sukėlė netikrumą, o tai sudarė ir vartosenos tuštumą, į kurią plūstelėjo ir daugiau sinonimų bei konkurentų, kažin ar visada pageidautinų. Pirmiausia tai – svetimybės ir egzotizmai *fanai*, *torsidos* ir pan., atitempti į Lietuvos tikrovę: „*Bangos*“ *fanai* LA 1992 89 15; „*Banga*“ *taip palaikoma nenuilstančios* savo „*torsidos*“ LA 1992 180 11. Egzotizmai pagrįstai vartojami tik dėl tenykščio kolorito, pvz.: *daugiamilijoninė torsida* LR 1990 116 3, *temperamentingieji torsidos* LA 1990 24 4, *brazilių torsedorai (sirgalių)* Šv 1982 12 28. Tik reikia saiko ir pasirūpinti taisyklingomis su-lietuvintomis ir autentiškomis formomis: *tifozas* (ital. *tifo*: *„šiltinė“*; motyvuota veikiau šiltinės simptomu – *tifomanija* – *kliedėjimas* *sergant šiltine*); *torsidoras* (port. *torsidoro*; pirminė reikšmė „bulių kautynių sirgalius“) ir trumpiniai – kuopinės reikšmės vienaskaitinė *torsida* ir *torsidos*; *afisionadas* (isp. *aficionado*, dgs. *aficionadas*, pirminė reikšmė „bulių kautynių sirgalius“).

Fanai ikšiol žodynų ir rimtesnės vartosenos buvo laikomi anglybe (angl. *fan* – *fanatic* trumpinys): *fan* – *entuziastas*, *mégéjas*, *sirgalius* ALKŽ, *sirgalius* sport. – *fan*: *futbolo sirgalius* – *footbal fan*, *aistruolis* (sporto entuziastas) – *fan* LAKŽ. Vartosenoje *fanų* egzotišumas nebuvo ryškus, o jų menkinamasis vertinimas – neabejotinas: *Futbolo fanai. Tai pankų arogancijos ir skustagalvių aršumo mišinys. Šie jaunuoliai futbolo aikštes paverčia gladiatorių arenomis* LA 1992 61 10. Anglų *fanai* sukėlė riaušes *Malmėje* LA 1992 116 2. Tačiau varto-

sena šlyja, vertinimai nepastovūs. Prie vartosenos ir vertinimų dar grįšiu.

Netikėčiausias, gal net primestas pretendentas – *bildukas*. Būdas, kuriuo jis buvo pradėtas platinti (o ne ēmęs plisti!), tikrai vertas grandinių netekusios, bet dar amo neatgavusios visuomenės. Štai ištraukėlė iš laiško „O jei „bildukai“?“: „Perskaičiau „Kalba Vilniuje“ TV sporto komentatoriaus V. Mundrio straipsnį „Ta rupi duona kasdieninė“, kuriame jis apgailestauja, kad neturime gero sporto mėgėjo pavadinimo, kaip pavyzdžiu Italijos „tifoziai“. Pasiūlymas šovė galvon jau sekančią dieną, einant į „Žalgirio“ stadioną <...>. Pakeliui patekau į būrį aistruolių iš pietryčių tribūnos, kurie, šventiškai nusiteikę, apsiginklavę būgnais ir trimaitis, pasipuošę baltais žaliajais atributikais ir nacionalinėmis trispalvėmis éjo palaikyti savo numylétinių. Išgirdus jų būgno bildėjimą, išvydau būrį bildukų – žvitrių, mitrių padaužų iš mūsų tautosakos, kurie tol nenurimsta, kol savo nepasiekia. <...>. Taigi, kaip jūs, gerbiamieji manote, o jei – „bildukai“? <...>“ Sp 1988 111 2, K. Dainiūnas (kalba netaisyta). Na ir prasidėjo: *Lietuvos sportininkai pastaruoju metu yra tiek kartų skaudžiai igelę jugoslavų bildukams R 1990 58 6. Londone išleistoje knygoje „Jégos aistra. Tarp chuliganų“ jos autorius Billas Bufordas pasakoja apie futbolo aistruolius, kuriuos užsienyje dažniausiai vadina fanais, o Lietuvoje pravardžiuoja bildukais LA 1993 9 9.*

Čia gal pasakyta tiksliai – pravardžiuoja, o ne jie patys vadinas. Koks kam reikalas duoti vardą garsiosios pietų tribūnos žiūrovams?! Tačiau mitinis *bildukas* R 281, K, K. Donel, Blv, Skr „pabalda, kaukas, kipšukas, LKŽ I₁, gana taikliai poltergeistą pakeičia: POLTER-GEIST, išvertus iš vokiečių kalbos, reikštų „triukšmaujanti, garsų šurmulį kelianti dvasia“ arba lietuviškai – *bildukas* VŠ 1990 2 8. Dabar ne paslaptis, kad Žemę supa įvairiausios bangos, jos kyla iš litosferos į jonosferą ir gržta iš ten, labai galimas daiktas, kad susidaro savoriški energetiniai kanalai – bangolaidžiai, kuriais keliauja mirusių žmonių vélés. <...>. Lietuviai šias vélles vadino, ir mes jas dabar vadiname *bildukais*. Jos tarsi nori pranešti apie savo buvimą T 1990 139-140 6. Nebaisu *bilduku* pavadinti ir šiaip rimtesnį naktibalda: Nežinau, kiek žmonių klausosi naktinės programos dabar. <...>. Apie

ką tik neteko kalbėti telefonu studijos bildukams <...> su nemiegančiais <...> piliečiais KV 1990 16 4. Tačiau manau, kad niekada nesutiks būti bildukais futbolo rungtynių žiūrovai – gulaginė bilduko reikšmė neleis: Reikėtų deramai paminėti „urkas“ (vagišius), „bildukus“ (skundikus). Mūsų tos dienos nebūtų deramai suprastos be šitų Stalino darbininkų... LA 1990 114 3. <...> pats prisipažino, kad trejus metus, dirbdamas KGB informatoriumi, pragerdavo „bilduko“ skatikus R 1990 266 1.

Laikas daryti išvadas ir apibendrinimus, nors pagal vartoseną galutinėms išvadoms gal dar ne visai laikas. Dabar tik tiek:

1. *Sirgaliaus* nepavyko išstumti, *sirgalius* lieka sporte ir bendrojoje vartosenoje – 2. „aistringas sporto varžybų žiūrovas, sporto entuziastas, aistruolis“ DŽ₃. *Aistruolis* yra įkėlęs koją, jo vartosena sporte ir kitur nenusistovėjusi, DŽ₃ pateikiamas nelabai apibrėžtai – „kas turi kam aistrą, entuziastas“. 1996 m. STŽ₂ bando répti plačiau, skirti dar daugiau: 1) *sporto mėgėjas* – angl. *sports fan*; vok. *Schwärme*, *Sportfreund*, *Fan*; rus. *болельщик* – „žmogus, kuris domisi viena arba keliomis sporto šakomis, visu sporto sajūdžiu. Sporto mėgėjas lanko varžybas, įvairiais būdais kaupia informaciją apie mėgstamą sporto šaką arba sporto sajūdį“. Plg. *sirgalius*, *aistruolis*, *fanatikas*; 2) *aistruolis* ♀ *sporto mėgėjas*; 3) *sirgalius* – angl. *fan*; vok. *Fan*, *Sportfreund*; rus. *болельщик* – „sporto mėgėjas, besirūpinantis (sergantis) mėgstamos sporto šakos, komandos, savo šalių sporto reikalais, lankantis sporto renginius, palaikantis savo idealus“; 4) *fanatikas* (lot. *fanaticus* – įkvėptas; užsideges; *fanum* – šventovė) – angl. *fanatic*; vok. *Fanatiker*; rus. *фанатик* – 1. „žmogus, aistringai, audringai palaikantis kurią nors komandą; kartais pasireiškia jo nepagarba varžovams, teisėjams“. Plg. *aistruolis*, *sirgalius*, *sporto mėgėjas* (2. „radikalių įsitikinimų, labai nekenčiantis kitatikių žmogus; aklatikis“; idėtas ir *fanatizmas* – „aistringas, aklas atsidavimas savo įsitikinimams; beatodairiškas tikėjimas kurio nors reikalo, idėjos teisingumu. Fanatizmas susijęs su nepakantumu sveitimoms pažiūroms bei siekiams. Nepriimtinis sporte, nes nesuderin-

namas su olimpizmo, kaip socialinio reiškinio, pagrindiniai principais“). Iš tikrujų čia tiktų Adomo Mickevičiaus žodžiai, nors sakyti kitokia proga: „Iš tiesų gera <...> įsitikinusiem, kad, įsigiję žodyną, turi kišenėje tribunolą, galintį išspręsti pačius subtiliausius ginčus“ (Adomas Mickevičius. Lyrika. Baladės. Poemos. V., 1975. P. 342). Tebūnie žodynas tradicijos sargas, vartosenos liudytojas, protingos išeities ieškovas. Gana aiškiai matyti du pagrindiniai ir skirtini: *sporto mēgėjas*, kuris *mégsta*, domisi, ir *sirgalius*, kuris *serga* sportu ir už komandą. Jei *sirgalius serga*, tai jau sistemos stiprumo požymis. Jokio menkinimo čia nėra, kokio aukštinimo nė nereikia, o humoro jausmas sveika. *Sirgalius* jau įdėtas net į Jono Paulausko ir Gražvydo Kirvaičio „Pradinukų žodyną“ (K., 1992. P. 20).

2. O ką veikia *aistruolis*, atsakymo dar nėra. *Turi aistrą, aistringas* – tai dar tik pusė žingsnio, beje, į kitas sritis gal net sėkmingiau žengta negu į sportą. A. Budrio ir R. Delkaus straipsnyje „Penki sirgalių tipai“ 1984 m. bandyta užčiuopti, bet nesugriebta: „Penktajam tipui pri-skiriami aistruoliai – žmonės, tiesiog paskendę sporto renginiuose. Domisi kiekvienomis varžybomis, visa informacija“ T 1984 264 4. Vartosenai pakrypo gerokai kitaip, nors tebéra nesusitupėjusi. Ir reikia tik gailestauti, kad per tą *aistruolių* turime dabar tokią vartosenos mišrainę: *Šias rungtynes žiūréjo 6800 futbolo mēgėjų, apie trečdalį jų buvo iš Lietuvos. Tarp vietinių ir mūsų šalies aistruolių santykiai buvo šilti, draugiški ir jokių incidentų neįvyko. Tačiau 15 sektoriuje, kur sėdėjo patys aistringiausi Lietuvos fanai, įvyko nemaža konfliktų su Latvijos policija. Nors jaunieji Lietuvos futbolo gerbėjai ne angelukai, tačiau <...> mūsų aistruolių buvo užpildinėjami <...>. Todėl apie šimtui Lietuvos futbolo gerbėjų teko kreiptis pagalbos <...>* LA 1992 158 11. Taigi vietoj vieno *sirgaliaus* – 4 žodžių semantinė marmalynė, kurioje jokių 5 tipų nematyti... Ir ši taip dažnai: <...> susirinko apie tūkstantį žiūrovų, <...>. <...> jokiais sirgalių incidentais nė nekvėpejo <...> (prie pat latvių aistruolių sėdėjo 18 Lietuvos fanių), <...> LA 1995 107 19. „VLPFK–Sirijaus“ fani per aistruolių pirmenybių rungtynes sutriuškino „Inkar – Grifo“ gerbėjus net 18:1 LA 1995 89 19. Kur čia tie penki arba bent du trys tipai? Kur dar taip palaidai yra? Ar

ne laikas parafrazuoti: trys lietuviai – penki terminai?

3. Idėdamas *fanatiką* ir neužmiršdamas pridėti, kad „kartais pasireiškia jo nepagarba varžovams, teisėjams“, o *fanatizmas* – „nepriimtinas sporte, nes nesuderinamas su olimpizmo <...> principais“, *fanui* durų STŽ₂ visai neatveria. DŽ₃, répdamas plačiau, irgi pažymi *fanatiko* trūkumą – 2. prk. „žmogus, labai uoliai atsidėjės kuriam nors darbui, reikalui ar idėjai ir nesidomintis kitkuo“. Šitaip *fanatikas* vartojamas ne tik sporte: *tikras meno fanatikas* N 1981 4 44; *tų pirmųjų teatro fanatikų liko vos keletas* L ir M 1983 22 12. Taigi *fanatikas* yra ir sportininkas, ir sirgalius – ir teigiamas, ir neigiamas, o *fanas* – tik sau atrodantis teigiamas sirgalius.

STŽ₂ apgalvotai neįdėjo *entuziastro*, nors tame yra *entuziazmas* – „didelio dvasinio pakilimo, pasiryžimo būsena. Entuziazmas padeda siekti užsibrėžto tikslo“. Kaip jau minėta pačioje pradžioje, STŽ₁ buvo *aistruolis* (sporto entuziastas), DŽ₂ (ir DŽ₃) *entuziasto* vienintelė iliustracija – *sporto entuziastas*. Tačiau *entuziastas* paprastai yra ne žiūrovas, ne sirgalius, o sportininkas (ar kuris kitas veikėjas, o ne sėdėtojas): *bėgimo entuziastas* Šm 1977 4 46, *skraidyklių entuziastai* T 1981 239 4. Žinoma, galima nedažnomis ypatingo dvasinio pakilio akimirkomis ir *entuziastingai palaikyti* (pavyzdžiui, savo nacionalinę rinktinę), bet jokiui būdu nedera šviesių, taurių *entuziastų* siečių su ribotumu, aklumu sergančiais *fanais*.

Sutrumpinimai

ALKŽ	– Anglų-lietuvių kalbų žodynas / Sudarė A. Laučka, B. Piesarskas, E. Stasiulevičiūtė. V., 1975.
K. Būg RR	– Būg K. Rinktiniai raštai. V., 1958, T. 1. V., 1961, T. 3
J. Būt VKB	– Būtėnas J. Vinco Kudirkos bendražygiai. V., 1993.
Š. Cveig ERTT	– Cveigas Š. Erazmo Roterdamiečio triumfas ir tragedija / Vertė R. Jonynaitė. V., 1991.
Dnvd	– „Dienovidis“.
DŽ	– Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: DŽ ₁ – I leid., V., 1954. DŽ ₂ – II leid., V., 1972. DŽ ₃ – III leid., V., 1993.
GK	– „Gimtoji kalba“.
Gkr	– „Gimtasis kraštas“.
J. Jabl R	– Jablonskio raštai. K., 1932, T. 1.
A. Jasm P	– Jasmantas A. Poezija. V., 1992.

- J. Kant KR – K a n t a u t a s J. Kranto randai. Klaipėda, 1994.
- KB – „Kultūros barai“.
- KmT – „Komjaunimo tiesa“.
- Z. Kos LŽ – K o s i d o v s k i s Z. Lisipo žirgai / Vertė J. Ragauskas. V., 1968.
- Kr – „Krantai“.
- KV – „Kalba Vilnius“.
- L – „Lietuva“.
- LA – „Lietuvos aidas“.
- LAKŽ – P i e s a r s k a s B., S v e c e v i č i u s B. Lietuvių-anglų kalbų žodynas. V., 1979.
- L ir M – „Literatūra ir menas“.
- LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. V., 1941, T. 1, I leid. V., 1968, T. 1, II leid. V., 1962, T. 6. V., 1966, T. 7. V., 1984, T. 12.
Straipsnyje vartojami ir šio žodyno sutrumpinimai
- LR – „Lietuvos rytas“.
- LRKŽ – L y b e r i s A. Lietuvių-rusų kalbų žodynas. V., 1971.
- S. Mark NN – M a r k i š a s S. Niekam nenusileisiu / Vertė M. Žilionienė. V., 1969.
- MedŽ – A s t r a u s k a s V., B i z i u l e v i č i u s S., P a v i l o n i s S., V a i t i l a v i č i u s A., V i l e i š i s A. Medicinos terminų žodynas. V., 1980.
- M ir G – „Mokslas ir gyvenimas“.
- M ir T – „Mokslas ir technika“.
- N – „Nemunas“.
- NKn – „Naujos knygos“.
- R – „Respublika“.
- RLKŽ₁ – Rusų-lietuvių kalbų žodynas / Paruošė V. Baronas, V. Galinis. V., 1967, T. 1.
- RLKŽ₂ – Rusų-lietuvių kalbų žodynas / Sudarė Ch. Lemchenas. V., 1982, T. 1.
- Snt – „Santara“ (R – rudens numeris).
- Sp – „Sportas“.
- STŽ₁ – Sportinių terminų žodynas / Atsak. sudarytojas V. Steponaitis. V., 1959.
- STŽ₂ – Sporto terminų žodynas / Parengė S. Stonkus. K., 1996.
- ŠA – „Šiaurės Atėnai“.
- Šm – „Šeima“.
- Šv – „Švyturys“.
- T – „Tiesa‘.
- T ir N – „Taip ir ne“.
- TMkt – „Tarybinis mokytojas“.
- VŠ – „Vasario 16“.

Skaitmenys visur žymi metus, numerius (romeniškieji – tomus), puslapius.